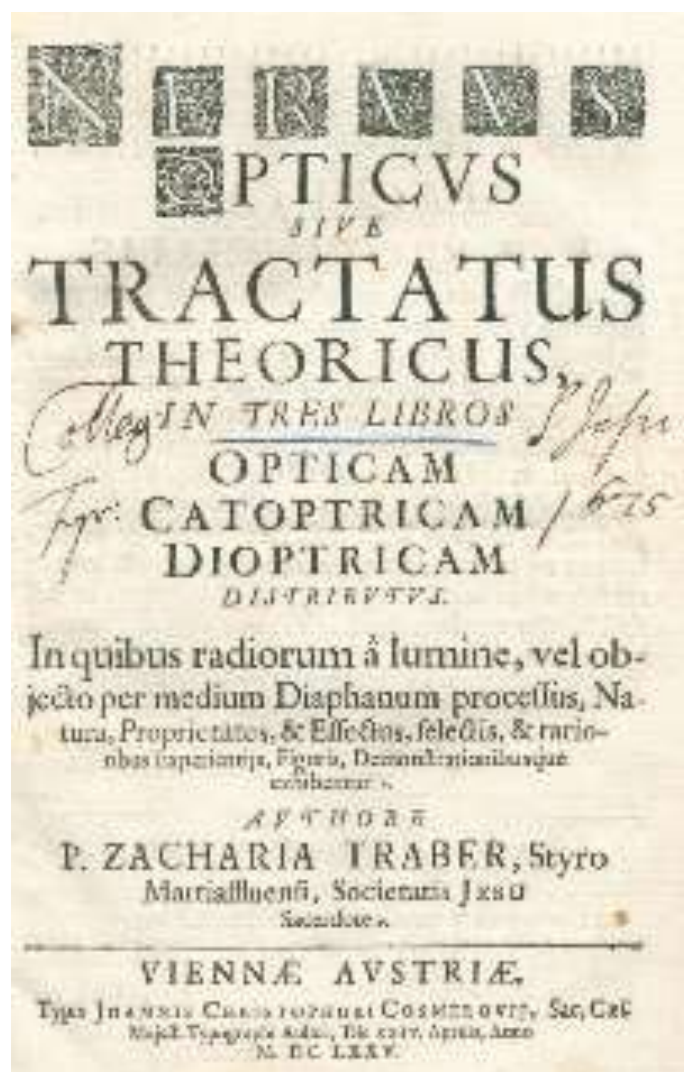

A visszatért Nervus opticus

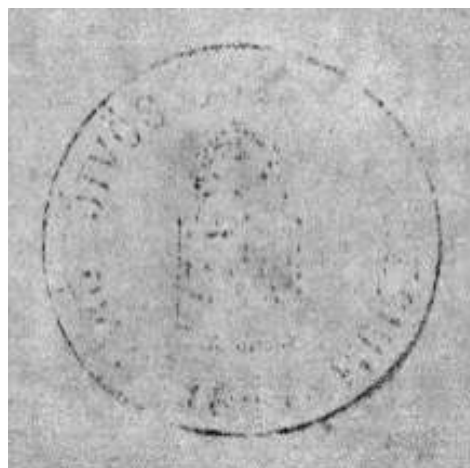
Zacharias Traber *Nervus opticus* című kötete a második világháború végén tűnt el az Eötvös Collegium könyvtárából, és most 80 év után New Yorkból tért vissza a jogutód Irodalomtudományi Kutatóintézet [Eötvös Könyvtárába](#). A kötet sorsának állomásairól [Markó Veronika](#) könyvtáros készített beszámolót.

Térben és időben is hosszú utat járt be a most hazatért kötet: 1675-től napjainkig, a bécsi nyomdából Nagyszombatba, onnan Pozsonyon át Budapestre, majd Münchenen keresztül egészen New Yorkig (és ezek csupán a fellelhető források alapján feltárt helyszínek), hogy most, 2025-ben visszatérjen Budapestre, abba a közgyűjteménybe, ahonnan a második világháború végén eltűnt.

A New York-i Martayan Lan antikvárium online kínálatában 2022 márciusában vette észre Kiss Farkas Gábor irodalomtörténész, tanszékvezető egyetemi docens a kötetet. Figyelmét az keltette fel, hogy az ismertető szerint a címlapon a nagyszombati jezsuita kollégium tulajdonosi bejegyzése szerepel. Azonnal felhívta erre az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársainak figyelmét, hiszen a nagyszombati könyvtár nagy része 1777-ben, a jezsuita rend feloszlatása után Budára (majd rövidesen Pestre) költözött, a mai egyetemi gyűjtemény alapja lett.

Az Egyetemi Könyvtár vezetője azonnal belső vizsgálatot indított, és miután saját példányukat nem találták – feltételezve, hogy az ő eltűnt könyvük bukkant fel – felvette a kapcsolatot az amerikai antikváriummal. A levélváltás során kiderült, hogy a címlapverzón egy bélyegző nagyon halvány, elmosódott körvonala látszik, ezért multispektrális képalkotó vizsgálatot (MSI) kért annak láthatóvá tételére. A rekonstruált kép azonban nem a várt eredményt hozta: nem az Egyetemi Könyvtár, hanem a Bárány Eötvös József Collegium régi bélyegzője vált láthatóvá.

A kötetből minden más, az egykori collegiumi tulajdonra utaló jelzést eltűntettek: az utolsó oldali bélyegző, valamint a címlap jobb felső sarkába írt leltári szám és szakjelzet helyét csupán a papír némileg világosabb árnyalata, enyhe benyomódása jelzi az avatott szem számára.

A történet állomásait az Eötvös Collegium bélyegzőjének előtűnéséig, így a jogutód Irodalomtudományi Intézet mint tulajdonos színre lépéséig részletesen megírta Kulcsár Szabó Ernőné Gombos Annamária, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója.¹

¹ KULCSÁR SZABÓ Ernőné Gombos Annamária, „Minden, amit a közgyűjtemények védelméről tudni akartál, de sosem merted megkérdezni : Az Egyetemi Könyvtár esete”, in *Hagyományok és kihívások X. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2022*, szerk. SZABÓ Panna, SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde, 13–28 (Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2023). <https://omp.elte.hu/index.php/ekl/catalog/view/43/13/646>

Miért az Irodalomtudományi Intézet kapja vissza az egykori Eötvös Collegium kötetét

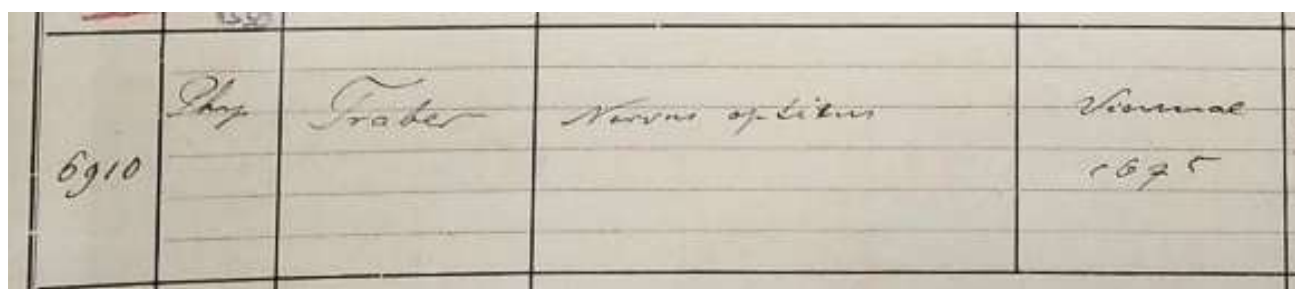
Az 1895-ben a minőségi tanárképzés céljával alapított Eötvös Collegium a kezdetektől színvonalas könyvtárat igyekezett biztosítani magas követelményei teljesítéséhez. A könyvtár felbecsülhetetlen tudománytörténeti értékét az adja, hogy állományát alapításától kezdve a legkiválóbb tudós tanárok tanácsai alapján fejlesztették, és páratlan magángyűjteményekkel, ajándékokkal is gazdagodott.

A Rákosi-rendszer azonban megszüntette a Collegiumot, 1950 szeptemberétől az épület a Tanfolyamellátó Nemzeti Vállalat irányítása alá került (20. sz. diákszálló néven a korábbi 100 helyett nem ritkán 400–450 hallgatóval).

„A könyvtárat csak a nagy tekintélyű volt collegisták közbelépésével sikerült az Akadémiai Könyvtár fiókjaként megőrizni” – írta visszaemlékezésében Keresztury Dezső.² Hivatalosan 1950. október 1-jével a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára egyik osztályává vált, az iratok az „MTA Nagyboldogasszony úti könyvtára”-ként, majd 1951 tavaszától „MTA Eötvös Könyvtár”-ként említik. 1950. október 1-jével a könyvtárral együtt az épület egész első emelete az Akadémiához került, beköltözött az Irodalomtudományi Dokumentációs Központ és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság irodája, majd 1956 januárjától ezekben a helyiségekben, valamint a földszint egy részén kezdte meg működését az Irodalomtörténeti (1965-től Irodalomtudományi) Intézet.

A tulajdon alátámasztását igazoló dokumentumok felkutatása

A restitúciós eljárás elindításához a collegiumi bélyegzőn túl szükség volt minden olyan fellelhető dokumentumra, amelyek igazolják, hogy a kötet az intézmény tulajdonában volt. A régi cédulakatalógusokban erre nem volt bizonyíték, ahogy az 1950 utáni törlési, illetve más intézményeknek átadott könyvjegyzékekben sem, ezért az egyetlen járható út az eredeti leltárnaplók alapos átvizsgálása maradt. Ez csaknem 40 ezer cím átnézését is jelenthette volna – de szerencsére mintegy kétórányi munka után, a 6910-es leltári számnál előkerült a kötetről szóló bejegyzés.

6910	Ishy	Frader	Könyvtárak	Vissza 1695
------	------	--------	------------	----------------

A napló alapján a kötetet 1903-ban „a pozsonyi kir. kath. főgymnasium Régi Könyvtárának duplumaiból” kapta ajándékba a Collegium. 1777 után a Nagyszombatban maradt könyvek egy részét szétesztották környékbeli iskoláknak, más részük a Nagyszombati Akadémia tulajdonába került, majd annak nem sokkal későbbi Pozsonyba, a klarissza kolostor épületébe költözésével a szintén ott működő gimnázium „régikönyvtárába” olvadtak be kötetei. Ez a könyvtár eredetileg az 1626-ban Pázmány Péter által alapított pozsonyi jezsuita kollégium könyvtára volt, és bár a rend feloszlata után innen is leválogatták a

² KERESZTURY Dezső, „Emlékezés az Eötvös Collegium utolsó éveire”, *Valóság* XXXII, 3 sz. (1989):61–84, 83.

legértékesebb köteteket az Egyetemi Könyvtár számára, még így is jelentős gyűjtemény maradt a továbbiakban katolikus gimnáziumként működő intézményben egészen 1919-ig.

Könyvtári alapteltár 691 lapszáma.

Kötet	Füzet	Kötés	Darab	Ár vagy érték	Szerzés módja Észrevétel
976		2844	20068	-	
1		6. 1	200	-	
			100	-	
			MTA ITI R 2006		
			R 85		
			R 1997		
			R 1966		
			R 1975		

Bartoniék Géza, az Eötvös Collegium első igazgatója a pozsonyi katolikus gimnázium diákja volt, szoros kapcsolatot ápolt alma materével, ezért kaphatott az akkor már régóta komoly helyhiánnyal küzdő iskolától ilyen értékes köteteket (Traber művén kívül egy 1626-os Káldi György Bibliát, szintén Káldi 1631-es prédikációgyűjteményét, Baróti Szabó Dávid szótárait, valamint fizikai tárgyú munkákat).

Az eredeti leltárnapló „elárulta” azt is, hogy a kötet valamikor 1950 előtt tűnhetett el (az akadémiai időszak leltárellenőrzései idején már nem volt meg). A collegiumi könyvtár zárt volt, kölcsönözni nem lehetett, külső olvasók nem látogathatták, ezért a kötet valószínűleg csak a háború végén, az ostrom alatt vagy az azt követő hónapokban kerülhetett ki a gyűjteményből.

Az Eötvös Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár őrzi a háborús károkat felmérő első teljes állományellenőrzés jegyzőkönyvét 1949-ből. Az ehhez kapcsolt hiánylista 13. oldalán szerepel Traber műve. A restitúciós eljárás szempontjából fontos volt, hogy a hiánylistán szereplő köteteket – bízva esetleges előkerülésükben – soha nem törölték a leltárból, így ez is igazolta jogos igényünket a könyv visszakérésére.

A háborús károkról Tomasz Jenő igazgató jelentéséből kaphatunk információkat: „A Collegium épületét az ostrom alatt egy nagy légibomba- (valószínűleg összeláncolt), két kisebb légibomba-, két fel nem robbant légibomba-, több ágyúlövedék- és számtalan aknatalálat érte. Az összeláncolt bomba okozta a legnagyobb kárt: az intézet nyugati felét, a homlokzati oldalon valósággal kimetszette az épülettömbből [...]”³

Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy az ostrom kezdetekor a legértékesebb könyveket a pincébe hordták le az épületben maradt tanárok és kollégisták a beszállásolt katonák elől. A bombatalálatok után a romok alól mentették a diákok a köteteket... Valószínűleg ezekben a zavaros időkben, de semmiképp nem jogszerűen tűnt el a gyönyörű metszetekkel díszített mű a gyűjteményből.

A restitúciós eljárást a kötet visszaszerzésére a dokumentumokkal alátámasztott történeti háttér alapján 2022 nyarán kezdeményezte a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet a Miniszerelnökség (azóta már Építési és Közlekedési Minisztérium Kulturális Javak Főosztály) munkatársaival együtt.

³ Tomasz Jenő igazgató jelentése a háborús károkról gr. Teleki Géza kultuszminiszternek, Budapest, 1945. június 18. in *A háború sújtotta Eötvös Collegium: Tomasz Jenő emlékére*, szerk. DÖRNYEI Sándor (Budapest, Eötvös József Collegium, 2004), 129-134.

Most, három évvel később közösen ünnepelhettük az Eötvös Collegiummal könyvünk hazatérését az Eötvös Könyvtárban rendezett [könyvbemutató](#)n.

A siker azoknak az elhivatott szakembereknek a közös érdeme, akik a nehézségek ellenére mindent megtettek a maguk területén kulturális örökségünk értékes darabjáért. Zacharias Traber *Nervus opticus* (Viennae, 1675) című kötetének visszatéréséért őket illeti köszönet:

- **Kiss Farkas Gábor**, az ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék tanszékvezetője, aki észrevette a kötetet, és ezzel elindította a folyamatot,
- **Kulcsár Szabó Ernőné Gombos Annamária**, az ELTE Egyetemi Könyvtár vezetője, valamint régi könyves munkatársai,
- **Horváth László**, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatója, és **Boda Attila**, a Collegium levéltárosa
- Markó Veronika, az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtárának könyvtárosa
- **Bagdány Judit** (hatósági műtárgyreferens) és **Szabó Ágnes** (könyv- és levéltári referens), az ÉKM Kulturális Javak Főosztályának munkatársai.